

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 14
The 14th STOU National Research Conference

การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดพิษณุโลก
Participation of Members in the Operations of Community Enterprise in Phitsanulok Province

จิราพร ศรีสกุล (MissJiraporn Srisakul)¹ นารีรัตน์ สีระสาร (Nareerut Seerasarn)²

เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ (Benchamas Yooprasert)³

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) สภาพพื้นฐานส่วนบุคคล สภาพสังคมและเศรษฐกิจของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน 2) การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน 3) การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน และ 4) ปัญหาและข้อเสนอแนะของสมาชิกในการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน ประชากรที่ใช้ในการวิจัยคือ สมาชิกวิสาหกิจชุมชนที่ขึ้นทะเบียนวิสาหกิจชุมชนปี 2565 ในจังหวัดพิษณุโลก จำนวน 218 ราย กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตร ทาโร ยามาเน มีความคลาดเคลื่อนที่ 0.05 ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 142 ราย โดยวิธีสุ่มแบบง่าย เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูลคือแบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ ค่าต่ำสุด ค่าสูงสุด ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การจัดอันดับ การวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาสและอุปสรรค ผลการวิจัยพบว่า 1) สมาชิกวิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุเฉลี่ย 45.59 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า (ปวช.) โดยมีระยะเวลาการเป็นสมาชิกวิสาหกิจชุมชนเฉลี่ย 3.75 ปี รายได้รวมของครัวเรือนเฉลี่ย 255,633.80 บาท/ปี รายได้จากวิสาหกิจชุมชนเฉลี่ย 7,461.47 บาท/ปี รายได้ในภาคการเกษตรเฉลี่ย 128,661.97 บาท/ปี และรายได้นอกภาคการเกษตรเฉลี่ย 112,464.79 บาท/ปี โดยหนี้สินในภาคการเกษตรเฉลี่ย 182,957.75 บาท และหนี้สินนอกภาคการเกษตรเฉลี่ย 42,638.46 บาท 2) การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง ในประเด็น การตลาดและการเชื่อมโยงเครือข่าย การผลิต การบริหารจัดการและการประเมินผล 3) การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง ในประเด็น การผลิต การตลาดและการเชื่อมโยงเครือข่าย การบริหารจัดการ และการประเมินผล 4) ปัญหาในการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน อยู่ในระดับมาก ในประเด็น การตลาดและการเชื่อมโยงเครือข่าย และมีข้อเสนอแนะในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน อยู่ในระดับมาก ในประเด็น การบริหารจัดการ การประเมินผล การตลาดและการเชื่อมโยงเครือข่าย

คำสำคัญ การดำเนินงาน วิสาหกิจชุมชน การมีส่วนร่วม

¹ นักศึกษาหลักสูตรเกษตรศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกส่งเสริมและพัฒนากิจการเกษตร สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช jirapornsri89@gmail.com

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประจำสาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช Nareerut.See@stou.ac.th

³ รองศาสตราจารย์ ดร.ประจำสาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช yooprasertb@gmail.com

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 14
The 14th STOU National Research Conference

Abstract

The objectives of this research were to study 1) basic personal, social and economic conditions of community enterprise members, 2) operating conditions of community enterprises, 3) participation of members in community enterprise operations, and 4) problems and suggestions of members in participation in community enterprise operations. The population of the research was the member of community enterprise which were registered in 2022 in Phitsanulok Province with a total of 218 people members. The sample size was determined by using Taro Yamane's formula with an error level of 0.05 accounting for 142 samples and selected by using a simple random sampling method. Data were collected by an interview form and analyzed to determine frequency distribution, percentage, minimum, maximum, mean, standard deviation, and ranking. SWOT analysis was also applied. The research results showed that 1) community enterprise members were female with an average age of 45.59 years, graduated from high school or equivalent (vocational certificate). They had an average duration of community enterprise membership of 3.75 years, average of total annual household income was 255,633.80 baht and an average annual income from community enterprise was 7,461.47 baht. The average annual farm and non-farm incomes were 128,661.97 and 112,464.79 baht. The average farm and nonfarm debts were 182,957.75, and 42,638.46 baht. 2) The operations of community enterprises were stated at a moderate level on aspects of marketing and networking, production, and management and evaluation. 3) Participation of members in the operations of community enterprises were indicated at a moderate level on aspects of production, marketing and networking, and management and evaluation. Furthermore 4) Problems of members for participating in operations of community enterprises were rated at high level in term of marketing and network connections, and suggestions for operations of community enterprises were stated at a high level in terms of management issues, evaluation ,and marketing and networking.

Keywords: Community enterprise operations, Community Enterprise, Participation

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 14 The 14th STOU National Research Conference

บทนำ

แผนยุทธศาสตร์ส่งเสริมการเกษตร ระยะ 20 ปี พ.ศ. 2560 - 2579 ได้กำหนดวิสัยทัศน์ไว้ว่า “เกษตรกรมีความเข้มแข็ง มีคุณภาพชีวิตที่ดี ใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม และมีรายได้ที่มั่นคง” ซึ่งประเทศไทยให้ความสำคัญกับการพัฒนาภาคการเกษตร เน้นดูแลเกษตรกรให้มีรายได้ที่เหมาะสม และใช้กลไกตลาดดูแลราคาสินค้าเกษตร สนับสนุนการค้นคว้าวิจัย การสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ การพัฒนาที่ยั่งยืนโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงและการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ และได้ให้ความสำคัญต่อการปฏิรูปภาคการเกษตรและปรับปรุงกฎหมาย ปรับปรุงแนวทางการบริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งเป็นการสร้างรากฐานที่เข้มแข็งให้กับภาคการเกษตรของไทย ได้มีการออกพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน เพื่อให้มีการบูรณาการหน่วยงานที่มีภารกิจเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน ให้เข้ามาร่วมสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนอย่างเป็นระบบ ให้ชุมชนพึ่งตนเองได้มีเศรษฐกิจเข้มแข็ง มีความพร้อมสำหรับการแข่งขันทางการค้าในอนาคต และสามารถเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมต่อไป (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2560)

การดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนนับว่าเป็นกิจการที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาชุมชน การจัดการชุมชนเพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถของคนในท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ มั่นคง และยั่งยืน ซึ่งวิสาหกิจชุมชน เป็นกิจการของชุมชนที่กลุ่มคนในชุมชนเป็นเจ้าของและร่วมกันดำเนินการ โดยใช้ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคโนโลยี ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับวัตถุดิบและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ด้วยการผลิตสินค้าหรือบริการ เพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัวชุมชน การพัฒนารูปแบบของวิสาหกิจชุมชนอันจะส่งผลให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้และพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็งพร้อมสำหรับการแข่งขันทางการค้าในอนาคตไม่ว่าในระดับใดรวมไปถึงการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนไปสู่การเป็นผู้ประกอบการกิจการขนาดย่อมและขนาดกลางต่อไป (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2562)

แต่ในสภาพเศรษฐกิจค่อนข้างตกต่ำ ผู้ประกอบการรากหญ้าประสบปัญหาขาดสภาพคล่อง ซึ่งไม่ต่างจากวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดพิษณุโลก ประสบปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานเป็นอย่างมาก ทั้งในด้านการบริหารจัดการ การผลิต การตลาดและการเชื่อมโยงเครือข่าย จึงทำให้การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มได้น้อยลงการดำเนินงานของกลุ่มขาดความต่อเนื่อง สมาชิกมีรายได้จากวิสาหกิจชุมชนน้อยลงจึงขาดแรงจูงใจในการร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม สมาชิกเริ่มมีอายุสูงขึ้นเรื่อย ๆ การเข้าถึงเทคโนโลยีต่าง ๆ ค่อนข้างยาก รูปแบบของสินค้าไม่ทันสมัย จึงทำให้วิสาหกิจชุมชนบางกลุ่มหยุดผลิตสินค้า สมาชิกต้องหันไปประกอบอาชีพอื่นทดแทนรายได้ที่ขาดหายไป สำนักงานเกษตรจังหวัดพิษณุโลก ซึ่งเป็นหน่วยงานในพื้นที่จึงมีบทบาทในการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน (สำนักงานเกษตรจังหวัดพิษณุโลก, 2565)

จากเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดพิษณุโลก เพื่อศึกษาสภาพพื้นฐานทางสังคมและเศรษฐกิจของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน และ ปัญหาและข้อเสนอแนะในการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดพิษณุโลก ซึ่งผลการศึกษานี้จะเป็นข้อมูลต้นแบบในการนำไปปรับปรุงและเป็นแนวทางในการพัฒนาสมาชิกวิสาหกิจชุมชน ให้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานวิสาหกิจมากขึ้น เพื่อให้วิสาหกิจชุมชนประสบความสำเร็จและยั่งยืน นอกจากนี้ยังเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานราชการและผู้ที่เกี่ยวข้องนำผลการศึกษาไปปรับใช้ในการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนต่อไป

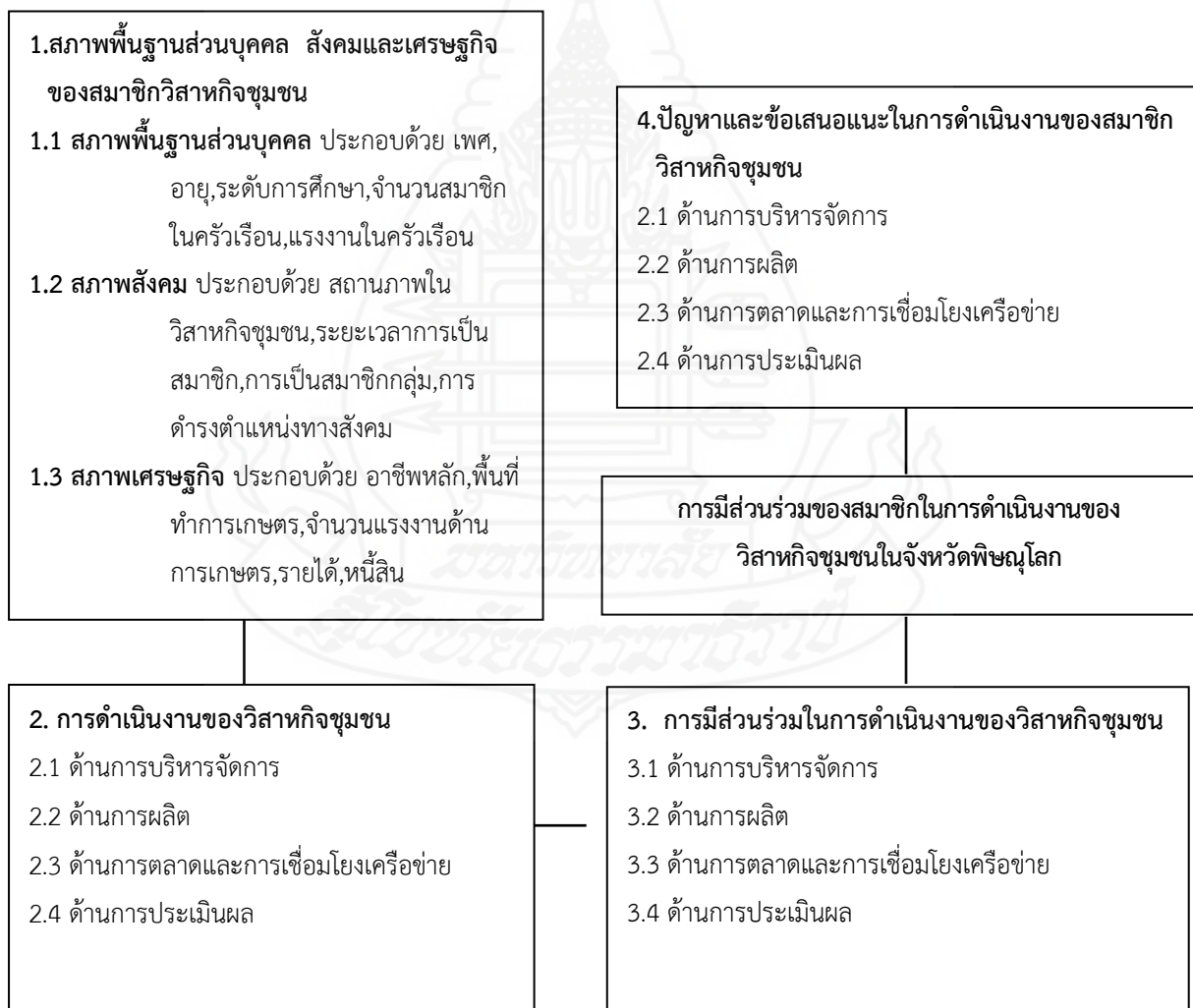
การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 14
The 14th STOU National Research Conference

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสภาพพื้นฐานส่วนบุคคล สภาพสังคมและเศรษฐกิจของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน
2. เพื่อศึกษาการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน
3. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน
4. เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะของสมาชิกในการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน

กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดพิษณุโลก ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และได้กำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 14
The 14th STOU National Research Conference

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (quantitative research) ควบคู่กับการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ สมาชิกวิสาหกิจชุมชนที่มีชื่ออยู่ในระบบทะเบียนวิสาหกิจชุมชนปี 2565 ในจังหวัดพิษณุโลก ที่มีการประเมินศักยภาพในระดับปรับปรุง จำนวน 31 แห่ง สมาชิก 218 ราย แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ลักษณะคำถามเป็นแบบปลายปิดและปลายเปิด แบ่งออกเป็น 4 ตอน และแบบสนทนากลุ่ม (Focus Group) วิธีการใช้ประเด็นคำถามแบบปลายเปิดก่อนนำไปเก็บข้อมูลนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา จำนวน 3 ท่านจากนั้นนำมาหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ซึ่งได้ค่า $IOC = 0.98$ และนำไปทดสอบกับสมาชิกวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ใกล้เคียงที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยจำนวน 30 ราย นำผลการสัมภาษณ์ไปทดสอบค่าความเที่ยง (Reliability consistency) โดยหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha coefficient) ในแต่ละตอนได้ค่าสัมประสิทธิ์ระหว่าง 0.893 - 0.912 สรุปภาพรวมของค่าสัมประสิทธิ์แอลฟามีค่าเท่ากับ 0.900 ซึ่งมีความเที่ยงอยู่ในระดับสูงจึงสามารถนำไปเก็บรวบรวมข้อมูลผลการวิจัย วิเคราะห์ ข้อมูลเชิงปริมาณ สถิติที่ใช้ คือ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าต่ำสุด ค่าสูงสุด ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการจัดอันดับ ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้การจัดหมวดหมู่ข้อมูล การวิเคราะห์ SWOT และ TOWS Matrix

ผลการวิจัย

1. สภาพสังคมและเศรษฐกิจของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน

1) สภาพพื้นฐานส่วนบุคคลของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน พบว่า สมาชิกวิสาหกิจชุมชน เป็นเพศหญิง อายุเฉลี่ย 45.59 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า (ปวช.) สมาชิกครัวเรือนเฉลี่ย 3.01 คน แรงงานในครัวเรือนเฉลี่ย 1.90 คน

2) สภาพสังคมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน พบว่า การเป็นสมาชิกวิสาหกิจชุมชนเฉลี่ย 3.75 ปี สมาชิกเป็นลูกค้า ธกส. และส่วนใหญ่ไม่ได้ดำรงตำแหน่งทางสังคม

3) สภาพเศรษฐกิจของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน พบว่า สมาชิกส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร โดยสมาชิกมีพื้นที่ทำการเกษตรเฉลี่ย 8.9 ไร่ มีแรงงานด้านการเกษตรเฉลี่ยครัวเรือนละ 2.72 คน รายได้รวมของครัวเรือนเฉลี่ย 255,633.80 บาท/ปี และมีรายได้จากวิสาหกิจชุมชนเฉลี่ย 7,461.47 บาท/ปี เนื่องจากสมาชิกร้อยละ 78.8 เป็นวิสาหกิจชุมชนที่ไม่ได้ดำเนินกิจกรรมด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์หรือจำหน่ายจึงทำให้ผลประกอบการของวิสาหกิจชุมชนมีรายได้เฉลี่ยค่อนข้างน้อย โดยมีรายได้ในภาคการเกษตร เฉลี่ย 173,537.33 บาท/ปี รายได้นอกภาคการเกษตร เฉลี่ย 162,641.59 บาท/ปี โดยแบ่งเป็นหนี้สินในภาคการเกษตรเฉลี่ย 182,957.75 บาท มีหนี้สินนอกภาคการเกษตรเฉลี่ย 42,638.46 บาท

2. การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน

การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดพิษณุโลกได้ว่า สมาชิกฯ มีการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาแต่ละประเด็น พบว่า สมาชิกมีการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ ด้านการตลาดและการเชื่อมโยงเครือข่าย รองลงมาด้านการผลิต ด้านการบริหารจัดการ ที่มีค่าเฉลี่ยเท่ากับด้านการประเมินผล ตามลำดับ

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 14
The 14th STOU National Research Conference

3. การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน

การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดพิษณุโลกได้ว่า สมาชิกมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาแต่ละประเด็น พบว่า สมาชิกมีการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ ด้านการผลิต รองลงมาด้านการการตลาดและการเชื่อมโยงเครือข่าย ด้านการบริหารจัดการ และด้านการประเมินผล ตามลำดับ

4. ปัญหาและข้อเสนอแนะในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน

4.1 ปัญหาในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน

การดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน ในจังหวัดพิษณุโลก ได้ว่า สมาชิกมีปัญหาในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาแต่ละประเด็น พบว่า สมาชิกพบปัญหาในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน อยู่ในระดับมาก 1 ประเด็น ได้แก่ การตลาดและการเชื่อมโยงเครือข่าย สมาชิกพบปัญหาในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง 3 ประเด็น ได้แก่ ด้านการประเมินผล ด้านการผลิต และด้านการบริหารจัดการ ตามลำดับ

4.2 ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน

การดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน ในจังหวัดพิษณุโลก ได้ว่า สมาชิกฯ มีข้อเสนอแนะในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาแต่ละประเด็น พบว่า สมาชิกมีข้อเสนอแนะในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน อยู่ในระดับมาก 3 ประเด็น ได้แก่ ด้านการบริหารจัดการ ด้านการประเมินผล การตลาดและการเชื่อมโยงเครือข่าย สมาชิกมีข้อเสนอแนะในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง 1 ประเด็น ได้แก่ ด้านการผลิต ตามลำดับ

จากผลการศึกษาในวัตถุประสงค์ข้อที่ 1-4 ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ SWOT และ TOWS Matrix ได้ผลการศึกษา ดังนี้

การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค ในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน รายละเอียดแสดงในตารางที่ 1

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 14
The 14th STOU National Research Conference

ตารางที่ 1 การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค ในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน

จุดแข็ง (S)	จุดอ่อน (W)
1. ที่ตั้งกลุ่มเหมาะสม อยู่ใกล้แหล่งชุมชนและการคมนาคมสะดวก	1. การนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมเข้ามาใช้ในการผลิตและการตลาดยังน้อยมาก
2. นำผลผลิตทางการเกษตรในชุมชนมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อเพิ่มมูลค่าผลผลิตทางการเกษตร	2. การวางแผนการผลิต การตลาด ไม่ต่อเนื่อง
3. เป็นการสร้างงานและรายได้เสริมให้กับสมาชิกกลุ่ม	3. การทำบัญชีกลุ่มและการจัดสรรผลประโยชน์ให้กับสมาชิกไม่ต่อเนื่อง
4. สมาชิกมีความสามัคคีและความตั้งใจในการผลิตสินค้า	4. สินค้ายังไม่ได้มาตรฐานการผลิต
5. นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการผลิตสินค้า	5. ไม่มีการสืบทอดสู่สมาชิกรุ่นใหม่
	6. การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ต่าง ๆ ไม่ทั่วถึง
	7. กลุ่มมักไม่ค่อยมีการเชื่อมโยงเครือข่ายกันโดยเฉพาะทางด้านการตลาด
	8. แหล่งจำหน่ายและช่องทางการจำหน่ายสินค้าของกลุ่มยังมีน้อย
	9. สมาชิกไม่ค่อยมีส่วนร่วมในการวางแผนและประเมินผลการดำเนินงานกลุ่ม
โอกาส (O)	อุปสรรค (T)
1. ได้รับการสนับสนุนด้านความรู้ และงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร พัฒนาชุมชน และองค์การบริหารส่วนตำบล ศูนย์การศึกษาตามอัธยาศัย	1. ปัจจัยการผลิตบางชนิดขาดแคลน และไม่มีในจังหวัด
2. ได้รับการสนับสนุนแหล่งเงินทุนจาก ธนาคาร และกองทุนหมู่บ้าน	2. ถูกกดราคาสินค้าจากพ่อค้าคนกลาง
3. หน่วยงานรัฐสร้างเครือข่ายให้กับวิสาหกิจชุมชนด้วยกันเอง รวมทั้งภาครัฐและเอกชน	3. สถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้สินค้าจำหน่ายได้น้อยลง ไม่สามารถออกจำหน่ายได้ตามปกติ

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 14
The 14th STOU National Research Conference

การวิเคราะห์ TOWS Matrix เพื่อกำหนดกลยุทธ์การพัฒนาวิสาหกิจชุมชน รายละเอียดแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 การวิเคราะห์ TOWS Matrix เพื่อกำหนดกลยุทธ์การพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

SO กลยุทธ์เชิงรุก : SO Strategy	WO กลยุทธ์เชิงแก้ไข : WO Strategy
- ส่งเสริมการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรชนิดอื่นเพื่อเพิ่มความหลากหลาย (S2O1) - สร้างและเชื่อมโยงเครือข่ายตลอด Supply chain (S6O3) - สร้างช่องทางจำหน่ายผ่านระบบออนไลน์ (S6O1)	- ส่งเสริมและสนับสนุนองค์ความรู้ในด้านต่างๆ (W2O1) - สนับสนุนเครื่องมือ อุปกรณ์ที่ทันสมัยมาใช้ในการกระบวนการผลิตและจำหน่าย (W6O2) - ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การติดต่อสื่อสารผ่านทางเครือข่าย (W8O3)
ST กลยุทธ์เชิงป้องกัน : ST Strategy	WT กลยุทธ์เชิงรับ : WT Strategy
- เพิ่มแหล่งจำหน่ายในชุมชนและออนไลน์ (S1T3) - เน้นการแปรรูปวัตถุดิบที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อลดต้นทุนการผลิต (S2T1) - ส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กับการใช้เทคโนโลยีในการผลิตวัตถุดิบและสินค้าของกลุ่ม (S5T3)	- ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยี นวัตกรรมมาใช้ในการกระบวนการผลิตเพื่อให้ได้มาตรฐาน (W2T1) - ส่งเสริมการเพาะปลูกพืชเพื่อใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตสินค้า (W2T1) - ส่งเสริมให้มีการจำหน่ายสินค้าทางออนไลน์เป็นหลัก (W10T3) - พัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน (W7T1)

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาสภาพสังคมและเศรษฐกิจของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน การดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน ปัญหา ข้อเสนอแนะ มีประเด็นที่ควรนำมาอภิปรายดังต่อไปนี้

1. สภาพสังคมและเศรษฐกิจของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน

สภาพสังคมและเศรษฐกิจของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน พบว่า สมาชิกวิสาหกิจชุมชน ร้อยละ 79.6 เป็นเพศหญิง สอดคล้องกับรัชดา ภัคดียิ่ง (2563, น.180) ศึกษาการพัฒนาศักยภาพการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ในจังหวัดขอนแก่น พบว่า สมาชิกวิสาหกิจชุมชนเป็นเพศหญิง ร้อยละ 78.12 และใกล้เคียงกับ เยาวรี จันทนวงษ์ (2563, น.62) ศึกษาแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนตำบลท่าแกม อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี พบว่า สมาชิกวิสาหกิจชุมชนเป็นเพศหญิง ร้อยละ 72.3 เนื่องจากกิจกรรมของวิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร และพบว่า สมาชิกวิสาหกิจชุมชน มีอายุเฉลี่ย 45.59 ปี สอดคล้องกับงานวิจัยของ ณิชศิกา ขาวนาฟาง (2563, น. 94) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนมังคุดแปลงใหญ่ จังหวัดจันทบุรี พบว่า สมาชิกวิสาหกิจชุมชน มีอายุเฉลี่ย 46.97 ปี ซึ่งใกล้เคียงกับงานวิจัยของ สุพรรณณี กันขัต (2560, น.94) ศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการ

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 14 The 14th STOU National Research Conference

ดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนอำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ พบว่าส่วนใหญ่ เป็นเพศหญิง อายุเฉลี่ย 43.71 ปี ซึ่งจะเห็นได้ว่าอายุเฉลี่ยของสมาชิกค่อนข้างสูง เนื่องจากเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่เกิดจากการรวมตัวกันของคนในชุมชนที่เว้นว่างจากช่วงการทำงานการเกษตร

ส่วนรายได้ของครัวเรือน พบว่า รายได้ทั้งหมดของครัวเรือนเฉลี่ย 268,242.15 บาท/ปี รายได้จากวิสาหกิจชุมชนเฉลี่ย 7,461.47 บาท/ปี รายได้ในภาคการเกษตรเฉลี่ย 126,661.97 บาท/ปี รายได้นอกภาคการเกษตรเฉลี่ย 112,464.79 บาท/ปี ซึ่งใกล้เคียงกับ เยาวรี จันทวงษ์ (2563, น.64) ศึกษาแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนตำบลท่าม อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี พบว่า รายได้ทั้งหมดของครัวเรือนเฉลี่ย 238,979.56 บาท/ปี รายได้จากวิสาหกิจชุมชนเฉลี่ย 7,461.47 บาท/ปี รายได้ในภาคการเกษตรเฉลี่ย 173,537.33 บาท/ปี รายได้นอกภาคการเกษตรเฉลี่ย 162,641.59 บาท/ปี และใกล้เคียงกับ งานวิจัย ของ สุพรรณิ กันซัด (2560, น. 102) พบว่า สมาชิกวิสาหกิจชุมชนมีรายได้ครัวเรือนเฉลี่ย 212,875.00 บาท/ปี ซึ่งจะเห็นได้ว่ารายได้ในแต่ละครัวเรือนย่อมมีความแตกต่างกัน เกิดจากหลายปัจจัยด้วยกัน เช่น จำนวนแรงงานในครัวเรือนหรือการประกอบกิจกรรมทางการเกษตร เป็นต้น

2. การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน

ความคิดเห็นในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน พบว่า ระดับความคิดเห็นในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ในด้านการบริหารจัดการ การผลิต การตลาดและการเชื่อมโยงเครือข่าย และการประเมินผล ภาพรวมทั้งหมดอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งสอดคล้องกับธัญญ์วี ธนศิริพลภัทร์ (2555, น.69) ศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนในอำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าการนำเทคโนโลยี นวัตกรรมที่ทันสมัยมาใช้น้อย

3. การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน

การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ในด้านการบริหารจัดการ การผลิต การตลาดและการเชื่อมโยงเครือข่าย และการประเมินผล ภาพรวมทั้งหมดอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งสอดคล้องกับ เยาวรี จันทวงษ์ (2563, น.130) พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน ในด้านการบริหารจัดการ ด้านการผลิต ด้านการตลาดและการเชื่อมโยงเครือข่ายและด้านการประเมินผล ภาพรวมทั้งหมดอยู่ในระดับปานกลาง แต่ไม่สอดคล้องกับ รังสิตา บุญโชติ (2559, น.114-115) ศึกษาการมีส่วนร่วมในวิสาหกิจชุมชนกับคุณภาพของประชาชนในชุมชนท่าข้าม ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา พบว่าการมีส่วนร่วมในการดำเนินการของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโดยรวม อยู่ในระดับมากในด้านการวางแผน ด้านการรับผลประโยชน์ด้านการดำเนินกิจกรรม และด้านติดตามประเมินผล ซึ่งอาจจะมาจากการที่สมาชิกขาดความรู้และไม่มั่นใจในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนว่าจะประสบความสำเร็จ จึงไม่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของวิสาหกิจชุมชน

4. ปัญหาและข้อเสนอแนะในการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน

4.1 ปัญหาของการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน พบว่า ด้านการบริหารจัดการ ด้านการผลิต และด้านการประเมินผล ภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง แต่ด้านการตลาดและการเชื่อมโยงเครือข่าย ภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาในรายละเอียดประเด็นปัญหา ได้แก่ ขาดความรู้ความเข้าใจในการทำตลาดออนไลน์ ขาดการประชาสัมพันธ์และเชื่อมโยงเครือข่ายสินค้า สินค้าของกลุ่มไม่มีความหลากหลายและไม่ทันสมัย ส่วนประเด็นการวางแผนการตลาดและแผนการจำหน่ายสินค้าไม่ต่อเนื่อง อยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากการใช้สื่อและเทคโนโลยีค่อนข้าง

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 14 The 14th STOU National Research Conference

ยาก ทำให้การเพิ่มช่องทางการจำหน่ายสินค้า ในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ต่อเนื่อง ซึ่งการเพิ่มช่องทางการจำหน่ายสินค้ามีความสำคัญต่อการเพิ่มยอดขายสินค้าของกลุ่ม ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนความรู้ และติดต่อช่องทางการจำหน่ายให้กับกลุ่ม สร้างเครือข่ายกันในแต่ละด้าน หรือหาผู้แทนของกลุ่มที่สามารถทำการตลาดออนไลน์ ได้มาฝึกอบรมและพัฒนาการทำตลาดในช่องทางต่าง ๆ

4.2 ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน พบว่า ด้านการบริหารจัดการ ด้านการผลิต และด้านการประเมินผล ภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาในรายละเอียดประเด็นข้อเสนอแนะต้องการให้สินค้าและบรรจุภัณฑ์ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการเพิ่มช่องทางการจำหน่ายในตลาดออนไลน์ และสร้างเครือข่ายการจำหน่ายสินค้าและเชื่อมโยงเครือข่ายให้ครอบคลุมทุกภาคส่วน ส่วนด้านการผลิต ภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยพิจารณาในรายละเอียดประเด็นข้อเสนอแนะ โดยเน้นผลิตสินค้าตามแผนการผลิตและได้มาตรฐานสินค้า พร้อมทั้งพัฒนารูปแบบสินค้าและบรรจุภัณฑ์ให้มีความหลากหลายและทันสมัย และเป็นไปตามความต้องการของตลาด ซึ่งสอดคล้องกับสอดคล้องกับงานวิจัยของ ธันยมัย เจียรกุล (2557) ได้ ศึกษาเรื่องปัญหาและแนวทางการปรับตัวของ OTOP เพื่อพร้อมรับการเปิด AEC ซึ่งได้กล่าวว่า ด้าน การตลาด ควรสร้างนวัตกรรมผลิตภัณฑ์ใหม่ที่สร้างคุณค่าให้กับผู้บริโภค พัฒนารูปแบบของบรรจุภัณฑ์ พัฒนาผลิตภัณฑ์ ให้ได้รับการรับรองมาตรฐาน พร้อมทั้งหากกลุ่มตลาดเป้าหมาย และช่องทางการตลาดในการ กระจายสินค้าให้ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายในต้นทุนที่ต่ำที่สุด

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 ข้อเสนอแนะต่อสมาชิกและคณะกรรมการวิสาหกิจชุมชน

1) วิสาหกิจชุมชนสมาชิกทุกคนควรมีส่วนร่วมในการดำเนินการตั้งแต่การวางแผนการดำเนินงาน การกำหนดเป้าหมาย การกำหนดบทบาทหน้าที่ของสมาชิก กฎระเบียบหรือข้อบังคับ ข้อตกลง ต้องชัดเจนและนำไปปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับวิสาหกิจชุมชนพร้อมทั้งการวางแผนการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นรวมถึงการวิเคราะห์วิสาหกิจชุมชนเพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายและสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

2) วิสาหกิจชุมชนควรมีการพัฒนารูปแบบสินค้าและบรรจุภัณฑ์ให้มีความหลากหลาย ทันสมัย ตรงตามความต้องการของตลาด และต้องพัฒนาสินค้าให้ได้มาตรฐานสินค้า ต่าง ๆ เช่น OTOP มผช. อย. รวมถึงควรเพิ่มช่องทางการจำหน่ายในตลาดออนไลน์ต่าง ๆ เช่น FACEBOOK , LINE หรือสร้างเครือข่ายการจำหน่ายสินค้าและเชื่อมโยงเครือข่ายให้ครอบคลุมทุกภาคส่วน

3) วิสาหกิจชุมชนควรจัดให้มีการจัดการอบรม ศึกษาดูงาน และฝึกปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ เพื่อพัฒนาตนเอง พัฒนาความรู้ พัฒนาวิสาหกิจชุมชน และเพื่อเกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ หรือข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ เช่น การทำบัญชี การพัฒนาสินค้าใหม่ๆพร้อมทั้งเรื่องบรรจุภัณฑ์

1.2 ข้อเสนอแนะต่อเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร

1) เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรควรเข้าไปส่งเสริมและถ่ายทอดความรู้ในเรื่องของความรู้ในการจัดการตั้งวิสาหกิจชุมชนให้แก่สมาชิกวิสาหกิจ รวมถึงให้ความรู้ในด้านการบริหารจัดการ(การดำเนินงาน/โครงสร้างและกฎระเบียบ/การเงินและการบัญชี/สวัสดิการ)

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 14
The 14th STOU National Research Conference

2) เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรควรส่งเสริมให้วิสาหกิจชุมชนประชาสัมพันธ์รับสมัครสมาชิกเพิ่ม ชักชวนลูกหลานของสมาชิกเข้าร่วม เพื่อสืบทอดความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น นำเทคโนโลยีการผลิตและการตลาดเข้ามาประยุกต์ใช้เพื่อเป็นช่องทางในการเพิ่มรายได้ให้กับวิสาหกิจชุมชน

3) เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรควรมีการส่งเสริมการเชื่อมโยงหรือสร้างเครือข่ายในพื้นที่เพื่อให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ในด้านต่าง ๆ เช่น การผลิต การแปรรูป และการจำหน่าย

4) เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรควรมีการเข้าไปเยี่ยมเยียนวิสาหกิจชุมชนอย่างสม่ำเสมอพร้อมทั้งร่วมกันประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชนเพื่อให้ทราบถึงแนวทางในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่าควรศึกษาวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่อำเภออื่น ๆ เนื่องจากแต่ละวิสาหกิจชุมชนมีสภาพพื้นฐานแตกต่างกัน ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนอย่างเหมาะสม

2.2 ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่าควรศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนในระดับดี ระดับปานกลาง และระดับปรับปรุง เพื่อเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนทั้ง 3 ระดับ และนำข้อมูลที่ได้ไปปรับปรุงและเป็นแนวทางในการสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน อันจะส่งผลให้วิสาหกิจชุมชนประสบความสำเร็จและยั่งยืนต่อไป

2.3 ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่าควรศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนตามประเภทของการดำเนินงาน เช่น ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนการแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารในจังหวัดพิษณุโลก

2.4 ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่าควรศึกษาการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนที่ประสบความสำเร็จในจังหวัดพิษณุโลก เพื่อเป็นต้นแบบการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

2.5 ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่าควรศึกษาความต้องการในการส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ในจังหวัดพิษณุโลก

เอกสารอ้างอิง

กรมส่งเสริมการเกษตร. (2560). แผนยุทธศาสตร์ส่งเสริมการเกษตรระยะ 20 ปี (พ.ศ.2560-พ.ศ. 2579) และแผนปฏิบัติงานระยะ 5 ปี. กรมส่งเสริมการเกษตร. น. 1-8. กรุงเทพมหานคร

กรมส่งเสริมการเกษตร. (2562). คู่มือการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนและวิสาหกิจชุมชนเครือข่าย. กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, กรมส่งเสริมการเกษตร. กรุงเทพมหานคร

ณิชาภา ขาวนาฟาง. (2563). ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนมังคุดแปลงใหญ่ จังหวัดจันทบุรี. [วิทยานิพนธ์ปริญญาเกษตรศาสตรมหาบัณฑิตไม่ได้ตีพิมพ์, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช], นนทบุรี.

ธันยัมย์ เจียรกุล. (2557). ปัญหาและแนวทางการปรับตัวของ OTOP เพื่อพร้อมรับการเปิด AEC. วารสารนักบริหารมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ. ปีที่ 34 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน

การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 14
The 14th STOU National Research Conference

- ธัญญ์วี ฌนศิริพูลภัทร์. (2555). การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนในอำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่. [วิทยานิพนธ์ปริญญาเกษตรศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช], นนทบุรี.
- เยาวรี จันทนวงษ์. (2563). แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนตำบลท่างาม อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี. [วิทยานิพนธ์ปริญญาเกษตรศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช]
- รังสิตา บุญโชติ. (2559). ศึกษาการมีส่วนร่วมในวิสาหกิจชุมชนกับคุณภาพของประชาชนในชุมชนท่าข้าม ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. [วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการพัฒนาสังคม) คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์]. กรุงเทพมหานคร
- รัชดา ภัคดียิ่ง . (2563). การพัฒนาศักยภาพการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดขอนแก่น. *Journal Of Buddhist Education and Research : JBER*, ปี ที่6 (ฉบับที่ 1 เดือน มกราคม –มิถุนายน 2563), น.175-188.
- สุพรรณิ กันขัต . (2560). การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนในอำเภอท่าปลาจังหวัดอุตรดิตถ์. [วิทยานิพนธ์ปริญญาเกษตรศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช], นนทบุรี.
- สำนักงานเกษตรจังหวัดพิษณุโลก. (2565). แผนพัฒนาการเกษตรระดับจังหวัดปี 2565. กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. จังหวัดพิษณุโลก.

